

"THE NATION'S WILL", "FORM" AND "CONTENT" IN THE ROMANIAN CONSTITUTION OF 1923

Dan Sfîrnă

PhD Student, University of Craiova

Abstract: The development and the debate of the Romanian Constitution of 1923 remain paradigmatic today also to match the national needs, for the social progress and the international politics. The fundamental problem that emerges from the discussions which we will analyze is the „form” and „content” of the constitutional text. In this context, we consider important an analysis of the „nation’s will”, seeking suggestions and demonstrations carried out in the series of conferences organized by the Romanian Social Institute, led by Dimitrie Gusti, during the punctual debate on themes, of the Constitution, by the intellectuals of the interwar period. Once this subject it was theoretically established, we can expose the views launched in this debate about „separation of powers”, „electoral body”, „universal suffrage” or „women's right to vote”.

Keywords: Romanian Constitution of 1923, the Romanian Social Institute, the Nation’s will, form and content

1. Introducere

Dintr-o perspectivă generală, constituția reprezintă fundamentul organizării instituțional-politice al unei țări. Potrivit teoreticienilor contemporani ai dreptului, „Constituția este, (...), mai întâi un ansamblu de principii filosofice ce privesc modul de raportare a individului la societate și invers, și abia apoi o modalitate de organizare a puterii politice”¹. Nevoia unei Constituții românești a venit pe fondul modernizării întregi vieți socio-economice, instituționale, politice și culturale din secolul al XIX-lea, secol în care au pătruns în spațiul românesc ideile Revoluției

¹ Dan Claudiu Dănișor, Ion Dogaru, Gheorghe Dănișor, *Teoria generală a dreptului. Curs universitar*, ediția a II-a, București, Editura C.H. Beck, 2008, p. 130.

franceze. Istoria relevă proiecte constituționale încă din primele decenii ale secolului respectiv, însă sub influența rusă și turcă.

Constituția din 1866, prin care era consacrată monarhia constituțională, este prima Constituție a României moderne. Această primă Constituție coincide cu intrarea în circuitul cultural român a ideilor liberale și democratice. Literatura de specialitate sesizează că această primă Constituție „s-a inspirat din legea fundamentală a Belgiei, din 1831, considerată la acea vreme cea mai liberală Constituție din Europa. Această constituție a rămas practic în vigoare, cu unele modificări (cea mai importantă fiind cea din 1923) până în 1938, anul înlocuirii regimului parlamentar cu acela autoritar al regelui Carol al II-lea, fenomen consfințit prin noua Constituție care pune capăt separării puterilor în stat”². Această notă are menirea de a evidenția o continuitate constituțională de mai bine de șapte decenii, în condițiile în care frământările istorice au avut un prim apogeu în Primul Război Mondial. Însă multe dintre punctele acestei prime Constituții au fost numai formale, nefiind în concordanță cu realitățile sociale românești.

În acest context, trebuie remarcat faptul că odată cu Constituția de la 1923 se prevedea, într-o formulă clară și coerentă, caracterul unitar și național al statului român, în condițiile în care Constituția din 1866 menționa doar faptul că Principatele Unite Române constituie un stat indivizibil.

Din dorința de adecvare la realitățile românești de după Primul Război Mondial, Constituția de la 1923 a fost îndelung elaborată de Partidul Liberal și *dezbatută* de Institutul Social Român, sub conducerea lui Dimitrie Gusti, cu participarea unor intelectuali determinanți atât pentru cultura noastră în genere, cât și pentru cultura constituțională, juridică și sociologică a României.

Marea problemă care a fost ridicată în acest context a fost aceea a „formelor fără fond”. Dimitrie Gusti a făcut în deschiderea *Dezbaterilor* câteva precizări care vin în întâmpinarea acestei probleme. El sesiza că „o Constituție nu poate fi deci împrumutată și nici nu poate fi opera unui legislator inspirat, căci ea nu are a crea și inventa nimic, ci numai de a formula politic și juridic, în mod solemn, psihologia socială, starea economică, dezideratele dreptății sociale și

² Eufemia Vieriu, Dumitru Vieriu, *Drept constituțional și instituții politice*, București, Editura Economică, 2005, p. 46.

aspirațiile etice ale națiunii”³. De aici decurge că pentru un astfel de proiect era nevoie de o bună cunoaștere a societății românești, a intereselor sale, a comunităților minoritare și a relației cu instituțiile statului. Acesta mai remarcă și faptul că „o Constituție contemporană este însăși conștiința națională codificată”, reprezentând „mai mult decât formularea tehnică juridică a totalității normelor aplicate la funcționarea puterilor publice”⁴.

Aceste precizări ridică o suită de probleme teoretice și practice, probleme dezbătute în cele 23 de prelegeri care însoțesc textul Constituției din 1923. Astfel, sunt analizate relația dintre individ și societate, „voința poporului ca postulat al dreptului constituțional”, „individualismul” etc.

Revenind la *Cuvântul de deschidere* al lui Dimitrie Gusti, el mai sesizează două aspecte care sunt în concordanță cu subtitlul acestui subcapitol. El adaugă, în completarea celor remarcate mai sunt, că „pe lângă acestea este necesar a se avea în vedere și un alt criteriu, cel *particular* – anume, individualitatea națiunii, condițiile speciale de viață și proprii numai ei”, de unde rezultă că „o Constituție, dacă are un caracter de relativitate, trebuind să fie conformă cu experiența socială a timpului său, în același timp trebuie să aibă și un caracter de particularitate, adică să fie adaptată la experiența socială specifică națiunii”⁵. Particularitatea și relativitatea provin, așadar, din caracteristicile sociale ale României, din nevoile sale și din momentul de evoluție în care se afla în 1923.

Mai trebuie menționat că realizarea României ca stat național unitar și suveran reclama modificarea Constituției de la 1866, atât în noul context politic și administrativ, cât și în contextul modificărilor de granițe și de tratate ce au urmat imediat după Primul Război Mondial. Așadar, adoptarea noi Constituții a avut două cauze generale: noile granițe și nevoia unei noi configurări administrative și politice a României, pe de o parte, iar pe de alta, specificul identității sociale și grefarea juridicului pe acest specific, după cum reiese din afirmațiile lui Gusti și, după cum vom vedea, ale lui Djuvara. Lucrările de „Drept constituțional” indică faptul că trei din cele patru proiecte de Constituție propuse, aveau ca primă sursă textul Constituției anterioare pe care îl

³ Dimitrie Gusti, *Cuvânt de deschidere*, în *Constituția de la 1923 în dezbaterile contemporanilor*, București, Editura Humanitas, 1990, p. 21.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Idem*, p. 22.

completau și îl dezvoltau. Cele trei au fost: proiectul Partidului Liberal, proiectul redactat de R. Boilă la Cluj, în conformitate cu principiile Partidului Național din Transilvania, și proiectul lui C. Berariu. Cel de-al patrulea proiect i-a aparținut lui C. Stere și reprezenta punctul de vedere al Partidului Țărănist.

Venirea la putere a Partidului Liberal a făcut ca acesta să-și impună proiectul care a fost votat în Cameră la 26 martie 1923, iar în Senat, la 27 martie în același an. Constituția a fost promulgată pe 28 martie și publicată pe 29 martie 1923 în „Monitorul Oficial”, nr. 282. Textul cuprinde opt titluri și 138 de articole. Din comparația cu Constituția de la 1866 reiese că au fost înlocuite s-au modificate determinant 20 de articole și au fost adăugate alte 7 articole noi. Au fost revăzute și modificate alte 25 de articole. Din textul de la 1866 au fost reținute neschimbate 76 de articole. Această nouă Constituție a pus mare preț pe libertate, fiind considerată una dintre cele mai moderne din prima jumătate a secolului al XX-lea.

Acestea sunt datele înregistrate istoric, însă la nivel ideatic, pentru Mircea Djuvara – unul dintre „comentatorii” *Constituției de la 1923*, adoptarea unei noi Constituții coincide cu o revoluție în rândul valorilor juridice. El consideră, într-o prelegere din seria reunită sub genericul *Doctrinile partidelor politice*, din cadrul Institutului Social Român, că „partidele, chiar cele mai așa-zise de ordine, fac acte de revoluție atunci când rup ordinea de drept, după ce au recunoscut necesitate ruperii ordinii de drept pentru a se instaura o ordine de drept nouă”, remarcând mai departe că „această necesitate poate să rezulte fie dintr-o schimbare a concepțiilor, fie dintr-o schimbare a realităților zilei, a realităților sociale”⁶.

Odată cu aceste specificări, reiese cât de importantă este, în economia implicării lui Mircea Djuvara în aprobarea și dezbateră noii Constituții, relația dintre drept și sociologie din opera acestuia, relație pe care am analizat-o, din punct de vedere teoretic, în capitolul al patrulea. Nucleul filosofic se concretizează, așadar, la nivelul formelor și fondului constituțional, adică atât în formularea juridică propriu-zisă, cât și în justificarea *particularității* de care aminteam anterior.

⁶ Mircea Djuvara, *Evoluție și revoluție*, în *Doctrinile partidelor politice*, București, Editura Garamond, f.a., p. 376.

Pentru a argumenta necesitatea unei „revoluții” la nivel Constituțional, Djuvara alege chiar trecerea de la Constituția din 1866 la cea din 1923. El confirmă continuitatea dintre aceste două momente, iar ruptura o reprezintă, bineînțeles, Primul Război Mondial. Urmările conflictului mondial au fost alipirea unor teritorii noi și nevoia de reforme, ceea ce a coincis cu „o nouă ordine de drept” care s-a concretizat în noul act constituțional. Djuvara semnaleză, în ciuda datelor prezentate anterior, o ruptură radicală, punând în plan secund continuitatea, exprimându-se astfel: „Iată cum un partid de ordine [Partidul Liberal], acela care a luat asupra sa [obligația] de a face această schimbare, a făcut un act care, în realitate, este profund revoluționar. Întreaga continuitate juridică a fost ruptă, o nouă continuitate juridică se naște, începe să trăiască”⁷. Așadar, schimbarea este legitimată de o presiune exterioară, de natură politică și socială.

Mircea Djuvara aduce în discuție această schimbare dintr-un interes ideologic, dar, implicit, și pentru a confirma necesitatea rupturii. El face, însă, o afirmație care ar putea crea confuzie, în contextul gândirii sale filosofice: „Violența se impune și e întrebuințată și din partea partidelor antirevoluționare în momentul când ele apără ordinea, *căci forța este în serviciul dreptului și dreptul fără forță nici nu se poate concepe ca realizare socială*”⁸(s.n.). Așadar, ordinea este principalul obiectiv, nu *libertatea* ca în scrierile de mai târziu, și *forța* pare o caracteristică indispensabilă a dreptului. Acesta este un prim indiciu că în 1923 nu adoptase conceptul de „drept rațional”, în ciuda faptului că ideile din teza sa de doctorat converg spre această idee.

Autorul textului *Evoluție și revoluție* invocă drept mobil al schimbărilor enunțate „echilibrul de valori”, care din punct de vedere juridic se schimbă când conștiința generală juridică a unui interval istoric o impune – cum era cazul schimbării de Constituție din 1923, ori prin intermediul unei societăți minoritare care reușește să impună noile valori. Pentru a continua legătura dintre drept și sociologie, remarcăm că în acest eseu autorul vede lucrurile în context social, fiindcă revoluția nu poate fi făcută sau nu-i poate aparține unui individ, ci unei comunități sau unei societăți. Djuvara îl citează aici pe pozitivistul Georg Jellinek și preia, la rândul-i, sugestii și ipoteze pozitivistice, însă cu rezerve.

2. Postulatele dreptului constituțional

⁷ *Idem*, p. 377.

⁸ *Ibidem*.

Pentru Mircea Djuvara „voința poporului” este postulatul dreptului constituțional. În toate scrierile sale, filosoful român a căutat să-și fundamenteze filosofic ipotezele pe care le propune, să le înțeleagă prin prisma sistemelor filosofice a căror autoritate o recunoștea, cel kantian fiind în centru, alături de cele neokantiene, dar și de cel bergsonian. La cel din urmă am făcut puține referiri până în acest moment pentru că în scrierile teoretice din cărțile analizate este numai conjunctural adus în discuție, în timp ce în *Puterea legiuitoare* reprezintă punctul de plecare în înțelegerea „voinței poporului”.

Din această scriere reiese acea pozitivitate a dreptului care are ca mobil socialul și „voința poporului”, ce trebuie controlate de o putere superioară. Djuvara își începe demonstrația de la elementele prime ale problemei, de la acea „realitate ultimă a lumii”, care, în acest caz, este bergsonianul „elan vital”. Deși cea mai potrivită ar fi o abordare sociologică, iar ulterior juridică, Djuvara alege să determine inițial fundamentul filosofic al ei.

El pleacă, așadar, de la bergsonianul „elan vital”, încercând să înregistreze trecerea de la intuiție la rațiune. „Voința poporului” este perceptibilă numai prin intermediul intuiției, însă odată ce reflectăm asupra ei, din nevoia practică de a o înțelege pentru a o controla, „căutăm s-o realizăm, s-o cristalizăm, s-o lămurim cu logica, s-o prindem în concepte bine delimitate asupra cărora să putem raționa”⁹. Ea este în acest fel alterată, iar din acest motiv perceperea ei presupune multiple dificultăți. Astfel, caracterul fluent al voinței, fie ea individuală, fie a națiunii, este greu de surprins în forme regulate, raționale, și ne este accesibil în multe momente numai prin intermediul instinctului, iar filosoful dreptului apreciază că „justiția abstractă, justiția rațională nu se confundă așadar cu ce simțim noi, cu instinctul care de foarte multe ori nu greșește și care constituie echitatea”¹⁰. Dar numai prin intermediul generalizărilor și al raționalizării putem canaliza această voință în vederea realizării idealului de bine și de dreptate, respectiv în supunerea față de ideea de justiție.

Structura argumentelor sale din prima parte a *Prelegerii* este conformă cu ideile bergsoniene din *Cele două surse ale moralei*, în care filosoful francez distinge între „religia statică” și „religia dinamică”, iar „elanul vital” este tratat în interiorul celei dintâi și asupra sa

⁹ Mircea Djuvara, *Puterea legiuitoare*, în *Constituția de la 1923 în dezbaterile contemporanilor*, p. 144.

¹⁰ *Ibidem*.

sunt emise opt idei, din care reținem conlucrarea „instinctului” cu „inteligența” care „vor trebui deci considerate una în cealaltă, înainte dedublării lor, deci nu laolaltă compuse, ci constitutive unei realități simple asupra căreia instinct și inteligență nu ar fi decât simple puncte de vedere”, acesta fiind „a opta reprezentare ce ar evoca ideea unui elan vital”¹¹. Așadar, „elanul vital” este acel principiu al vieții care depășește, inițial, puterea noastră de raționalizare, este acel principiu care poate fi numai aproximat, iar în decalajul de timp dintre manifestarea și conceperea sa are loc o evoluție care nu este liniară ci cu „discontinuități” pe care inteligența, pentru Bergson, și rațiunea, pentru Djuvara, le vor relua pentru a ne putea raporta la ele, fiind mereu în urma realizării lor în concret, propunându-și să le anticipeze prin legi logice și generale.

„Elanul vital” este propriu voinței poporului, este acea parte a realității care nu poate fi formalizată în totalitate niciodată, fiindcă este în esența ei să se schimbe. Autorul *Puterii legiuitoare* afirmă că „avem astfel parcă sentimentul unei tragedii, tragedia eternă a dreptului, care niciodată nu se poate realiza, pe deplin”, fiindcă „voința inițială” nu poate fi transformată, fără să fie falsificată, în „instituții practice”¹², cel puțin nu prin mijloace raționale. Raportarea la Bergson este, totuși, una destul de vagă, fiindcă filosoful român este nevoit să fie evaziv în această privință, dat fiind contextul în care ținea prelegerea. Însă argumentul său prim este de ordin filosofic, nu kantian, cum ne-am fi așteptat în urma analizei întreprinse până în acest moment, ci pe linia intuiționismului. Completând această referință bibliografică, subliniem că în cartea lui Bergson „constrângerile” și „obligațiile”, iar pe această cale și drepturile, au două surse, dintre care numai una controlabilă: una rațională, iar cealaltă „emoțională” și eminentemente psihologică. Ambele formează ceea ce Djuvara numește „voința poporului”, care nu este numai o sumă a voințelor individuale, ci se constituie și din acele realități superioare individualității.

Națiunea este o realitate socială superioară, căreia individul i se supune și care „degajă în conștiința grupurilor sistematizate o voință unitară”. Așadar, cum spuneam și în debutul acestui subcapitol, voința națiunii este postulatul întregului drept constituțional.

În această ordine de idei, Mircea Djuvara constată:

¹¹ Henri Bergson, *Cele două surse ale moralei și religiei*, traducere și studiu introductiv de Diana Morărașu, Iași, Editura Institutul European, 1992, p. 115.

¹² Mircea Djuvara, *Puterea legiuitoare*, în *Constituția de la 1923 în dezbaterile contemporanilor*, p. 144.

„În sufletul omului individual descoperim realități sociale profunde; de multe ori, mai puternice decât realitatea individuală însăși. N-am decât să vă amintesc despre sacrificarea benevolă a miilor și milioanele de vieți care s-a făcut în războiul din urmă, ca să înțelegeți că desigur au fost realități superioare indivizilor, care au îndreptățit asemenea sacrificiu”.¹³

Remarcăm din debutul acestei scrieri că problema este pusă în termeni bergsonieni, însă soluțiile nu vor fi în această paradigmă. Putem afirma că Mircea Djuvara a încercat să răspundă la această întrebare în majoritatea cărților care au urmat, revenind la sugestiile și soluțiile kantiene, pe care și-a dezvoltat sistemul de gândire. Răspunsul pe care îl dă este prin intermediul noii Constituții, însă fundamentarea rațională a acestor probleme a continuat să-l preocupe încă două decenii, până la sfârșitul vieții sale. Așadar, textul Constituției este și sursa unor argumente nu numai obiectul asupra căruia se răsfrânge analiza.

Unul dintre postulatele pe care filosoful dreptului le propune este acela că „voința reală se îngrădește așadar pe sine însăși spre a-și garanta mersul în direcția idealului pe care-l concepe”¹⁴. Această autolimitare devine, în termenii și argumentele de mai târziu ale autorului „dreptului rațional”, acea libertate orientată spre libertatea comună. Această scriere ne oferă posibilitatea unei priviri retrospective nu numai prin intermediul tezei de doctorat, ci și prin intermediul concepției djuvariene despre Constituție.

3. Problema de „fond” a dreptului constituțional

Problema dreptului constituțional constă în modul cum evoluează odată cu schimbările sociale și istorice în genere. Înainte de a trece la temele particulare pe care Mircea Djuvara le abordează în această scriere, reluăm această problemă de „fond”, și anume gestionarea „voinței națiunii”, pentru că numai în urma acestor clarificări putem expune ideile autorului despre „separarea puterilor”, „corpul electoral”, „votul universal” sau „dreptul la vot al femeilor”.

Progresul dreptului constituțional constă în faptul „că știe să creeze instituții așa încât să se nască o armonie între ele și evoluția să nu se facă în chipul unei linii frânte, ci în chipul unei linii

¹³ *Idem*, p. 147.

¹⁴ *Idem*, p. 146.

ondulate, să n-avem salturi bruște, să nu se consacre toate voințele pripite, tumultuoase și revoluționare, ci progresul să se facă cu chibzuință, ala încât capitalurile morale mari și sfinte, câștigate cu mare greutate de-a lungul veacului de societate, să nu se piardă în mersul ei înainte”¹⁵. Revoluțiile sunt justificate prin realități exterioare care se impun printr-o forță care depășește voința individuală și chiar voința unei națiuni, cum se întâmplă în cazul războaielor, iar Primul Război Mondial a constituit o astfel de realitate care a impus schimbarea Constituției, însă a existat o continuitate care reiese din comparația cu Constituția din 1866.

Discursul din *Puterea legiuitoare* este structurat în cinci părți. Prima este dedicată analizelor filosofice și sociologice generale pe care le-am semnalat, relevante în desfășurarea argumentării, iar următoarele patru sunt derivate din tema „separării puterilor” în stat, care reprezintă pentru Djuvara „secretul organizării practice”. Distribuirea puterii între mai mulți agenți ai conducerii sau între instituții este un principiu vechi, din dreptul roman, însă în societățile moderne a căpătat alte valențe, dată fiind pluralitatea partidelor politice și, implicit, a ideologiilor.

Juristul Djuvara are în vedere „puterea legiuitoare”, iar la prima vedere organul acesteia este Parlamentul, Camera și Senatul, însă mai trebuie invocate altele două: Suveranul și „corpul electoral”. Lucrurile se complică din moment ce „corpul electoral nu este însuși poporul” și „nu se confundă deloc cu națiunea”¹⁶, apărând întrebări cu privire la „organizarea” acestui corp electoral. În plus, acesta propune un „Consiliul de Stat, care să prepare legi din punct de vedere tehnic”¹⁷.

Djuvara se întreabă în continuare care este rolul și constituirea acestor organe. Întrebarea sa are importante implicații istorice. Între 1914 și 1927 a domnit regele Ferdinand, anii fiind extrem de importanți din punct de vedere legislativ. Istoricul Cristian Preda semnalează: „În intervalul respectiv, avem două mari mutații din punct de vedere electoral: trecerea de la votul universal masculin în 1919 și, cu un an înainte de moartea lui Ferdinand [1926], adoptarea unei legi care întemeiază un regim electoral unic pentru România Mare, fiindcă, de la finele

¹⁵ *Idem*, p. 151.

¹⁶ *Idem*, p. 148.

¹⁷ *Ibidem*.

războiului până atunci, fuseseră în vigoare trei reglementări distincte, fiecare în parte valabile la nivelul unor provincii”¹⁸. Din punct de vedere constituțional, mutațiile au fost mai multe, însă cele două schimbări din punct de vedere electoral sunt de interes pentru contextul discuției pe care o propune Djuvara.

Rolul și organizarea organelor care împart puterea legislativă pot fi determinate „grație puțin și luminilor, care ne vin de sus de tot, de la filozofie, și pe care am încercat a le dat cât am putut mai scurt la începutul acestei convorbiri”, mărturisește juristul prin intermediul acestui artificiu retoric.

Djuvara constată că problema corpului electoral a fost rezolvată odată cu impunerea „votului universal”, ghilimele indică faptul că această sintagmă are o rezervă, anume dreptul la vot al femeilor. Juristul este tranșant în acest sens: „socotesc că lipsa de drepturi, care se constată astăzi pentru femei, va fi una dintre marile mirări ale vremurilor viitoare”¹⁹. Contraargumentul, acela că femeile nu au solicitat acest drept, i se pare acestuia unul nefondat, din moment ce nici țărani nu solicitaseră acest drept. Filosoful și juristul invocă faptul că această inițiativă trebuie să vină dinspre clasa politică, impunându-se și o educație politică pentru votanți, fie ei din mediul rural, fie femei. Djuvara își întărește afirmația că este de neconceput o astfel de atitudine și că generațiilor viitoare nu o vor înțelege așa cum astăzi nu mai poate fi înțeleasă sclavia. Apreciază că individualitățile feminine, atât de diferite de cele masculine, sunt necesare în evoluția socială juridică a unei națiuni, adăugând din aceleași considerente retorice, dar și din dorința de a-și întări afirmațiile, o vorbă a lui Maiorescu: „în toate părțile unde a pătruns femeia, s-au civilizat raporturile dintre oameni”²⁰.

Revenind la „corpul electoral”, juristul român își pune problema dacă este nevoie de două corpuri de acest fel, „unul obișnuit și unul constituțional”, întrebându-se și asupra modului cum această instanță conlucrează cu Parlamentul, căruia îi poate conferi ori o delegație mărginită în facerea legilor, ori o putere nelimitată în acest sens. Cu alte cuvinte, sunt aduse în discuție plebiscitul și referendumul.

¹⁸ Cristian Preda, *Rumâni fericți. Vot și putere de la 1831 până în prezent*, Iași, Editura Polirom, 2011, p. 131.

¹⁹ Mircea Djuvara, *Puterea legiuitoare*, p. 149.

²⁰ *Idem*, p. 150.

Totul se reduce la aceeași voință a poporului care, de data aceasta, ne apare ca voință a electoratului. Rămâne disjunția dintre realitatea dată și mijloacele prin care poate fi receptată și prelucrată în vederea prinderii ei în constante și în legi. În acest sens, juristul Djuvara își exprimă rezerva față de pozitivism, dar și dificultatea de a interpreta această voință și a o transpune în adevăruri științifice la care organele legiuitoare să se poată raporta în momentul legiferării:

„Desigur că, *in abstractio*, referendum într-o societatea ideală este ceva bun; este bine în mod ideal să se poată pipăi, la fiecare clipită, care este voința poporului. Dar concepția aceasta exprimată așa implică confuzie și este, ca să întrebunțez un termen astăzi la modă, puțin pozitivă, puțin științifică, întrucât această concepție presupune ideea că ar exista o voință a poporului bine lămurită, pe care s-o putem ușor prinde și constata. Am văzut adineauri însă ce lucru fluent este voința poporului, ce greu este de prins, ce puțin putem ști în ce consistă și cum îndată ce încercăm s-o cristalizăm în forme raționale, această voință se alterează, se schimbă, se falsifică”²¹.

Din această abordare transpare că Djuvara nu meditate încă la problema dreptului rațional și a dreptului pozitiv, la *izvoarele* celor două, și nici nu asimilase elementele constituente ale gândirii sociologice, așa cum am văzut că avea să facă mai târziu. Nu încearcă să „traducă” această „voință a poporului” prin „presiunea” pe care o exercită asupra juridicului sau să identifice „interesele” sociale în forma lor abstractă, plecând, cum o va face numai câțiva ani mai târziu, de la judecățile individuale.

Așadar, din rațiuni de metodă am ales să expunem această scriere în contextul discuției despre dreptul rațional ca „fond” al sistemului juridic românesc. Pe de o parte există acele continuități între teza de doctorat și scrierile din anii '30 și anii '40, iar pe de alta, în 1922-1923, adică la jumătatea perioadei dintre *Fundamentul fenomenului juridic și Drept rațional, izvoare și drept pozitiv*, sesizăm inconsecvențele acestea. Motivele sunt, cel mai probabil, conjuncturale. Filosoful român se dovedește, prin ansamblul operei și atitudinii sale filosofice și ideologice, un adevărat umanist în nota idealismului german.

²¹ *Idem*, p. 151.

Așadar, „fondul” puterii legiuitoare constă în determinarea modului în care poate gestionată „voința poporului”. Se impune o raționalizare a ei, o sistematizare care se concretizează în conferirea votului universal, însă conlucrarea cu celelalte instituții este mult mai complexă, iar rațiunea este limitată în fața dinamicii acestei voințe pe care Djuvara a redus-o, în primă fază, la acel elan vital bergsonian. Cade în sarcina celorlalte organe să interpreteze și să gestioneze această voință care poate fi percepută prin „presiunea socială” sau prin „interesele sociale” și care este exprimată prin vot. Centrală rămâne, așadar, relația dintre drept și sociologie, dar și pozitivitatea dreptului care are menirea de a adecva juridicul la dinamica socială, însă în limitele rațiunii și tinzând spre „dreptul rațional”. „Alterarea” controlată a acestei voinței și canalizarea ei spre „coexistența libertăților” în „forme” cât mai adecvate reprezintă scopul și obiectivul oricărui sistem juridic, compatibilitatea dintre fond și forme fiind principala provocare.

BIBLIOGRAPHY:

1. Bergson, Henri, *Cele două surse ale moralei și religiei*, traducere și studiu introductiv de Diana Morărașu, Iași, Editura Institutul European, 1992.
2. *Constituția de la 1923 în dezbaterile contemporanilor*, București, Editura Humanitas, 1990.
3. Dănișor, Dan Claudiu; Dogaru, Ion; Dănișor, Gheorghe, *Teoria generală a dreptului. Curs universitar*, ediția a II-a, București, Editura C.H. Beck, 2008.
4. Djuvara, Mircea, *Evoluție și revoluție*, în *Doctrinile partidelor politice*, București, Editura Garamond, f.a.
5. Djuvara, Mircea, *Puterea legiuitoare*, în *Constituția de la 1923 în dezbaterile contemporanilor*, București, Editura Humanitas, 1990.
6. Gusti, Dimitrie, *Cuvânt de deschidere*, în *Constituția de la 1923 în dezbaterile contemporanilor*, București, Editura Humanitas, 1990.
7. Preda, Cristian, *Rumâniilor fericiți. Vot și putere de la 1831 până în prezent*, Iași, Editura Polirom, 2011.
8. Vieriu, Eufemia; Vieriu, Dumitru, *Drept constituțional și instituții politice*, București, Editura Economică, 2005.